

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Степури Євгенія Вікторовича

**на тему „Ціннісно-сміслові чинники прийняття рішень
особистістю в умовах невизначеності”,**

**представлену на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
із спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології**

Соціально-економічні трансформації сучасного суспільства все частіше актуалізують проблематику прийняття рішень та вирішення проблемних питань в умовах невизначеності. Контекст ціннісно-сміслового розгляду психологічного феномену прийняття рішень містить широкий спектр розуміння функціонування та розвитку особистості в цілому та її когнітивних процесів, зокрема, в соціально-психологічному та педагогічно-виховному просторі. Зрозуміло, що в такому сенсі необхідна нова парадигма наукового дослідження, яка повинна провести інтеграцію існуючих як у психології і педагогіці, так й у філософії концепцій важливих вимірів людського буття, таких як глобальна невизначеність, цінності та смисли, прийняття рішень в умовах підвищеної відповідальності. В цьому й полягає актуальність дисертаційного дослідження Степури Євгенія Вікторовича, який зробив таку спробу і науково обґрунтував отримані результати.

Вивчення тексту дисертації Степури Євгенія Вікторовича, автореферату, опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що рецензована робота є результатом реального дослідження автором ціннісно-сміслових орієнтацій та їх зв'язку з процесами прийняття рішень в умовах невизначеності. Автор конкретизує об'єкт, предмет і мету дослідження, які відображають логіку теоретичного та експериментального розділів дисертації. Методологічні засади відповідають його предметному спрямуванню. Використана теоретична база повною мірою забезпечує висвітлення проблематики та можливість вирішення дослідницьких завдань.

Доведення зв'язку ціннісно-сміислової сфери з рішенням особистості в

ситуаціях, які не є значимими для неї, відображає наукову новизну дисертаційного дослідження Є.В. Степури. Дослідником також був поглиблений психологічний зміст проблеми смислу, що відкриває нові можливості для інтерпретації регуляційних процесів сучасної людини, адже процеси прийняття рішень пронизують все буття особистості. У роботі здійснюється спроба синтезу та інтеграції ідей вітчизняної психології, екзистенційної психології та прикладних досліджень в межах когнітивної та соціальної психології. Дисертантом встановлюються ціннісно-сміслові фактори різної інтерпретації невизначеності суб'єктом. Цінним є те, що були встановлені такі особливості цінностей та смислів людини, які фасилітують гармонійний баланс між імпульсивністю та обережністю в ситуаціях, де необхідно швидко прийняти ефективне рішення.

Перший розділ дисертації «Зв'язок ціннісно-сміслові сфери з прийняттям рішень особистістю в класичних психологічних школах та сучасних дослідженнях» присвячений аналізу ціннісно-сміслові сфери в різних наукових підходах. Дисертант вивчає категорії смислу та цінностей у психоаналізі та в екзистенційно-гуманістичній психології, досліджує загально-психологічні аспекти зв'язку ціннісно-сміслові сфери з прийняттям рішень. Зокрема, досить сміливою є думка Є.В. Степури про те, що Д.О. Леонт'єв недооцінює когнітивний підхід до прийняття рішень (с. 29 дисертації). Дисертантом справедливо зазначається, що вибори можна поділити та повсякденні та доленосні.

Цікавим є обґрунтування Є.В. Степурою думки про те, що поведінка на різних стадіях морального розвитку особистості пов'язана зі змінною толерантності до невизначеності, особливо якщо це стосується міжособистісних відносин. Дослідник підкреслює, що прийняття рішень особистістю в ситуації невизначеності є проявом свободи людини. Такі уявлення дисертанта підкреслюють евристичний характер здійсненого дисертаційного дослідження та тісний зв'язок роботи з набутками сучасної психології.

Проведений теоретико-методологічний аналіз проблеми диктує певну логіку її експериментально-діагностичного аналізу.

У другому розділі «Методологічні та теоретичні проблеми дослідження зв'язку ціннісно-сміслової сфери з прийняттям рішень в умовах невизначеності» представлено загальне теоретико-методологічне підґрунтя емпіричного дослідження. Зокрема, розглядаються проблеми свободи та відповідальності як важливих сторін процесу прийняття рішення.

Слід погодитися з дисертантом в тому, що чимала кількість досліджень ціннісно-сміслової сфери особистості в сучасній психології має констатуючий характер, що призводить до ігнорування потенціалу особистості, врахування зони її найближчого розвитку (Л.С. Виготський). Стандартизовані дослідження з використанням опитувальників та анкет фактично роблять закритими для аналізу глибинні смисли людини та вершини її духовності.

Є.В. Степура вказує на малодосліджені аспекти прийняття рішень, такі як онтогенетичні особливості, рішення в політичній сфері та в ситуаціях різної міри невизначеності. Важливою є думка дисертанта про те, що при прийнятті соціально значимих рішень необхідно враховувати цінності, що домінують в соціумі на відповідному етапі розвитку. Такі цінності, як трансгресивні та охоронні, є істотними факторами соціально-політичних рішень різного рівня.

Відповідальність досліджується дисертантом як прояв ціннісно-сміслової сфери особистості; зокрема, цей феномен розглядається у контексті взаємодії людини та соціуму. Слід особливо відмітити важливість думки Є.В. Степури щодо необхідності досліджувати відповідальність особистості на початкових етапах прийняття рішення, а також аналізувати причини та наслідки прагнення особистості уникнути відповідальності.

У третьому розділі «Емпіричне дослідження зв'язку ціннісно-сміслової сфери з прийняттям рішень в умовах невизначеності» висвітлено опис процедури та методик дослідження, а також проаналізовані основні результати емпіричного дослідження. Достовірність та надійність результатів забезпечувалась репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та

якісного аналізу одержаних даних, використанням методів математичної статистики.

Дисертант використовував методику «Найкоротший дозволений шлях» (розроблена Г.О. Баллом під керівництвом П.Р. Чамати), модифіковану методику О.Ю. Артем'євої, методику СЖО (Д.О. Леонтьєв), методику Рокіча та шкалу макіавелізму Р. Крісті та Ф. Гейс.

Необхідно відмітити як безперечно сильну сторону роботи те, що віднайдені зв'язки та відношення (отримані за допомогою кореляційного, факторного та кластерного аналізів) якісно проінтерпретовані; пояснена психологічна реальність, яка стоїть за тими чи іншими статистично значимими результатами. Як слушно відмічає дисертант, життєва мудрість спричинюється часто гірким досвідом поразок та хибних рішень, і, відповідно, ця цінність пов'язана з обережною стратегією прийняття рішень (що було підтверджено емпірично в дослідженні Є.В. Степури).

В цілому в емпіричному дослідженні дисертанта був виявлений ряд значимих кореляцій між компонентами ціннісно-сислової сфери та процесами прийняття рішень, зокрема зв'язок цінності освіченості з ефективною стратегією розв'язання задач. Ці емпіричні дані можуть стати основою для вияву найбільш ефективних та конструктивних стратегій прийняття рішень конкретною індивідуальністю в різних життєвих обставинах.

Наукові положення та результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію; було здійснене впровадження результатів роботи у вищих навчальних закладах.

Слід відмітити, що практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що отримані у роботі результати можуть бути використані при розробці навчальних дисциплін з психології (зокрема, модулів, присвячених індивідуальним відмінностям, життєвим кризам особистості тощо). Проведене дослідження уможливорює аналіз ефективних та неефективних рішень, зокрема якісне дослідження імпульсивних та занадто обережних рішень. Значущим є також те, що були встановлені ціннісні фактори певної інтерпретації ситуації

невизначеності, яку людина може зрозуміти як позитивну чи нейтральну для себе.

Результати дисертаційного дослідження представлені у 13 публікаціях, з них 5 – у фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого МОН України. Викликає схвалення той факт, що основні ідеї та результати дослідження були різнобічно обговорені на 6 конференціях, 3 з яких є зарубіжними.

Представлена робота безперечно має подальші перспективи, пов'язані з вивченням процесу прийняття рішень в просторі реальної взаємодії та конкретних життєвих ситуацій, виявом нових психологічних закономірностей впливу ситуації невизначеності на особистість та вивченням результатів прийнятих рішень, що можуть виявлятися в щасті, радості чи незадоволенні або навіть розпачі людини.

Оцінюючи дисертаційну роботу в цілому позитивно, доцільно висловити деякі зауваження та побажання:

1. Насамперед, хотілося б почути категоріально-понятійне уточнення явища «прийняття рішення», адже автор при здійсненні теоретичного аналізу еkleктично поєднує здобутки різних напрямків сучасної психологічної науки.

2. В тексті наявні певні максималістські висновки. Так, на с. 11 автореферату вказано: «Люди з високим рівнем осмисленості життя швидше за все будуть більш щасливими...». Таке категоричне твердження, на нашу думку, не відповідає дійсності і мусить бути або уточнене, або значно пом'якшене. А на с. 10 автореферату дисертант пише: «... тільки впевнена в собі людина може сміливо довіряти своїм імпульсам». Виходить, що невпевнена людина не може довіряти своїм імпульсам? Зазначене твердження потребує значних уточнень або ж серйозного теоретичного обґрунтування, яке було б ґрунтоване на надійних емпіричних даних.

3. Наявні емпіричні дані не в повній мірі адекватні поставленій дослідницькій проблемі, для вирішення заявленої наукової проблеми, безумовно, потрібні ще емпіричні дані, які більш повно висвітлили б цю тему.

4. У тексті дисертації та автореферату наявні стилістичні, орфографічні та пунктуаційні помилки.

Незважаючи на зроблені зауваження, дисертаційна праця Степури Євгенія Вікторовича є надзвичайно цікавим, методологічно грамотним науковим дослідженням, яке охоплює ґрунтовий теоретичний аналіз, комплексне емпіричне дослідження, що робить певний поступ у розробку означеної проблеми. Зміст автореферату та публікацій ідентичний змісту основних положень дисертації. Дисертаційне дослідження відповідає паспорту спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Рівень аналізу досліджуваної проблеми, глибина теоретичних узагальнень, створених дисертантом, логіка та послідовність викладеного матеріалу свідчать про високий науково-теоретичний рівень автора дисертаційної праці та наскрізне проникнення у досліджувану проблему.

Усе викладене вище дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота *«Ціннісно-сміслові чинники прийняття рішень особистістю в умовах невизначеності»* є самостійним, цілісним, завершеним дослідженням, що відповідає вимогам п. 11, п. 12 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, а його автор *Степура Євгеній Вікторович* заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,

завідувач кафедри загальної та практичної психології

Ніжинського державного університету

імені Миколи Гоголя

М.В. Папуча

М.В. Папуча
Засвідчено:
В.М. Сташова
6